

ЛОПУШАН В.П.

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва та мистецької педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

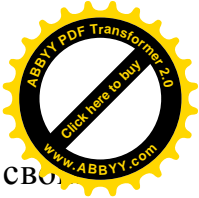
ЛОПУШАН Т.В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та українознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ТВОРЧА СПАДЩИНА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Повстання 1768-1769 років, що увійшло до історії під назвою «Коліївщина», стало об'єктом міфологізації не випадково, бо, на думку І.Дзюби, «минуле, відбите у документах і ретельних описах, стає предметом (чи надбанням) історії як науки. Минуле, закарбоване в народній пам'яті, народному переживанні й переказі, стає міфом, який своєю чергою може продукувати (чи «провокувати») інші, суб'єктивно-творчі міфи. Міф у розумінні сучасної культурології – не довільна вигадка, не каприз нерозбірливої думки і навіть не первісне, донаукове пояснення явищ світу, а максимальне самовиявлення явища, події, особистості, мовби розквіт їхньої самості» [1; III; 583]. Шевченко своїм авторським міфом спровокував потужний культуро творчий процес, до якого долучилися українські митці найрізноманітніших жанрів мистецтва: художники, скульптори, композитори, письменники, діячі театру та кіно. Цей процес триває і нині, надихаючи молодь на власні інтерпретації шевченківського авторського міфу про Коліївщину, отже вивчення його студентами мистецьких спеціальностей є вкрай важливим і актуальним.

Позбавлена можливості самовизначення і самоозначення протягом більш як двох століть після Коліївщини колонізована українська нація вимушена була озиратися під час творення наукового та культурологічного дискурсу про повстання на метрополію, тобто спочатку на Польщу, а пізніше

на Російську імперію, які намагалися використати факт повстання в своїх власних інтересах.

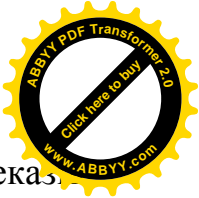
Одним з джерел міфу про «різню-коліївщину» стала праця Клода Рюльєра «Історія Польщі» (1807), у якій однобічно знайшли відображення спогади польської шляхти про перебіг повстання. Пізніше цей підхід усталився, щоправда, якщо польські історики і письменники робили наголос на бунтарстві й прагненні до деструкції, як психологічній домінанті українства, підкріпленій релігійним фанатизмом, то російські джерела намагалися пояснити факт повстання прагненням українців «злитися» у єдиному національному тілі з великоросами. Обидві концепції, як бачимо, ґрунтуються на прагненні метрополій підкреслити меншовартісність і вторинність національного буття українства, його анархічність і несамодостатність.

Така позиція викликала праведний гнів Тараса Шевченка:

«Гайдамаки не воины, –
Разбойники, воры,
Пятно в нашей истории...»
Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний, не заріже
Лукавого сина,
Не розіб'є живе серце
За свою країну [2; 284].

Ці рядки відображають не лише особисту позицію поета щодо подій, але й зафіксоване у фольклорних джерелах ставлення до подій Коліївщини.

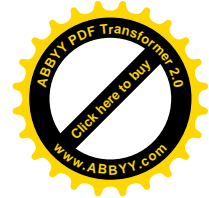
У гайдамацьких піснях тема Коліївщини розкривається особливо пристрасно. Відтворюючи трагічні події повстання з великою симпатією і співчуттям, народ у своїх піснях на перший план виводить постаті очільників руху Максима Залізняка та Івана Гонти і ставить їх в один ряд з героями пісень і дум інших епох – Сіркою, Нечаєм, Кривоносом, Морозенком та іншими.

Тарас Шевченко ще з дитячих літ увібрав з дідівських переказів тотальне народне ставлення до гайдамаків як до спадкоємців подвигів українського війська запорізького низового. Таким чином кров, яку проливали гайдамаки у ході повстання є праведною, виправданою боротьбою нації за її право існувати на теренах історії. Щоправда, слід зауважити, що Шевченко зумисне вдається до перебільшення кривавості повстання, наприклад, коли мова йде про убивство Гонтою своїх синів. Насправді це яскравий приклад авторського міфу, який набув широкої популярності і сьогодні прересічним українцем сприймається як достовірний факт, хоча історичні джерела його заперечують.

Так само перебільшена поетом кількість знищених католиків і євреїв. Звичайно, взяття Умані не обійшлося без кривавих сцен, але заповнена трупом криниця василіанського монастиря – знову ж таки авторський міф. Шевченко вдається до таких художніх перебільшень не для того, щоб зобразити гайдамаків лиходіями, а лише намагається підкреслити таким чином непримиренність протистояння між народом і його поневолювачами. Розгортаючи масштабну картину «гуляння» Гонти та Залізняка, поет підкреслює незламність народного духу, який, попри закріпачення, винищення кращих синів козацького роду, політику асиміляції і цілеспрямовану колонізацію та зросійщення знайшов сили для відстоювання своїх прав і своєї національної ідентичності.

Отже, поема Тараса Шевченка «Гайдамаки» є яскравим зразком авторського міфотворчого процесу новітньої доби, який став джерелом осмислення подій національної історії для майбутніх поколінь, для творення суспільного міфу про національно-визвольне повстання українського народу 1768 року, у якому знайшло не чуже, а власне потрактування історичних подій з погляду його місця в національній історії. Художньо-мистецькі образи повстання знайшли своє втілення у всіх художніх жанрах, а тому є потужним виховним і освітнім чинником для професійного становлення творчої студентської молоді.

Література:

1. Дзюба І. З криниці літ: У 3 т. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т.ІІІ. – 880 с.
2. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1974. – 624 с.

Тарас Григорович Шевченко (1814—1861) не залишив якихось праць з педагогіки, але його геніальні поетичні й прозові твори насичені проблемами навчання і виховання, вони несуть молоді виховний потенціал, спрямований на плекання національної свідомості, патріотизму, духовного збагачення особистості; його бентежить ду-ховна байдужість, змирення з рабським станом свого народу,

Страшно впасти у кайдани.
Умирать в неволі,
А ще гірше — спати, спати
І спати на волі...

Уся творчість Т. Шевченка пронизана ідеєю незалежності України, любові до неї, відданості своєму народу, злагоди в суспільстві:

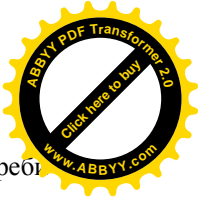
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.

Сенсом його життя було служіння рідному народу, Батьківщині. Своім геніальним талантом він намагався виховати і в читачів такої ж сили почуття любові й відданості їм:

Я так її, я так люблю Мою Україну убогу. Що проклену святого Бога, За неї душу погублю!

Шевченка як громадянина і патріота не могли не хвилювати проблеми української школи. Т.Г. Шевченко глибоко знав стан народної освіти. У ряді поетичних творів ("Наймичка", "І мертвим, і живим..."), повістях "Близнець", "Княгиня", "Прогулка с удовольствием й не без морали", "Щоденнику" та ін.) він започаткував педагогічні ідеї, які значно вплинули на формування педагогічної думки в Україні.

Перш за все просвітитель обстоював право свого поневоленого народу на рідну школу, яка є засобом поліпшення життя народу, його пробудження й усвідомлення свого рабського стану. Народна школа, на думку Т.Г. Шевченка, має бути доступною для всіх дітей. У ній діти мають

одержувати міцні й глибокі знання, всебічно розвиватися. Рідна школа має задовольняти потреби свого народу і діяти на засадах народності.

Велику роль у народній школі поет надає особі вчителя, справу якого вважає найвищою мірою благородною і серйозною. Народний учитель самовіддано служить людям, своїй батьківщині. Саме таким педагогом був для Шевченка І.П. Котляревський, змальований ним у повісті "Близнець". На противагу йому поет у ряді своїх творів описує бездарних і обмежених учителів, які своєю нікчемністю не могли сприяти розвитку учнів. Частина з них були садистами, знущалися над дітьми. Так, дяк Совгира "б'єт, бывало, а самому лежать велит, да не кричать, а не борзяся й явственно читать п'ятую заповідь. Настоящий спартанец".

Народний вчитель має бути доброю, високоморальною людиною, носієм духовності свого народу.

Т.Г. Шевченко розвінчує політику царизму, який дбав не про освіту, а про затемнення народу. Рибилосся це тим, що шкіл було дуже мало, більша частина дітей не охоплювалася навчанням. А ті діти, яким випала доля навчатися, набували примітивних знань, бо вчилися здебільшого у церковно-приходських школах малограмотними дячками.

Засуджує поет й освіту дворянської молоді. В інститутах шляхетних дівчат, кадетських корпусах у дітей вбивалися їхні задатки, кращі людські якості, одержані від природи та батьків. Освіта в них була збідненою, основна увага приділялася виробленню дворянських манер та моралі. У своєму знаменитому "Щоденнику" поет записав свої враження, які виніс від відвідання Нижньоновгородського інституту шляхетних дівчат. Він обурюється низьким рівнем естетичної культури в навчальному закладі, а з приводу безграмотності кращого випускника кадетського корпусу 22 жовтня 1857 р. залишив такий запис: "Что же посредственнѣе й худшіе воспитанники, если лучший из них безграмотный й вдобавок пьяница? Проклятие вам, человекоубий-цы — кадетские корпуса!"

Народність поет розумів як засіб патріотичного виховання, прищеплення їй святого почуття любові до рідного краю, до знедоленого українського народу. Досягається це шляхом вивчення історії своєї батьківщини, безпосереднім життям з народом, боротьбою за його щастя.

Т. Шевченко засуджує українське панство та інтелігенцію, які зрадили свій народ, плазували перед царатом, аби здобути нові привілеї, і ще нещадніше пригноблювати своїх "братів незрячих гречкосіїв". Появі та зростанню таких "земляків" сприяла колонізаторська політика царату в Україні, серцевиною якої була денационалізація української школи, русифікація населення. Поет картає інтелігенцію за прояви національного нігілізму, що призвело її до повного душевного спустошення, спідлення.

Засуджуючи колоніальну політику в галузі освіти в Україні, Т. Шевченко закликав не до відрубності вітчизняної інколи, а обстоював всебічну широку освіту української молоді.

Не дуріте самі себе,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь.

У повчальному посланні "І мертвим, і живим..." Т. Шевченко звертається до земляків-інтелігентів, аби останні схаменулися і обстоювали народні права, служили трудовому люду. Він застерігає, що тих, хто зрікся свого народу, його історії, культури, мови, чекає зневага і осуд. Бо хто матір забуває, Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають,
Чужі люди проганяють.

Поет показує, що шлях до національного відродження пролягає через усвідомлення своєї історії, національної гідності.

Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу.
Та читайте
Од слова до слова.
Не минайте ані титли
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї сини ? Яких батьків?
Ким? За що закуті?

Ця порада Т.Г. Шевченка як ніколи актуальна й у наші дні, коли відбувається процес духовного відродження та відновлення суверенної України.

Визначальну роль у вихованні патріотизму, любові до рідного народу, формування самосвідомості, на думку Т. Шевченка, має рідна мова. Вона є невмирущим виразником народних ідеалів, духовного збагачення.

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує...

Ставши охоронцем рідної мови, Т.Г. Шевченко закликав зрозуміти, пізнати таїни рідної мови, бо людина без любові до материнської мови не може бути вірною ні своєму народові, ні державі.

Поруч з правдивою історією свого народу, рідною мовою, які мають займати провідне місце в рідній школі, поет високо цінить народну пісню. На народній пісні зріс геній Т.Г. Шевченка. Пісня для нього була невмирущим джерелом духовності народу, його історією, долею. У поетичній формі він відізвався про неї:

Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де люди, наша слава,
Слава України.
Без золота, без каміню,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Велику роль у вихованні дітей Т.Г. Шевченко надавав матері. Поет глибоко знав, як із благоговінням оспівана у фольклорі жінка-мати ("Па сонці тепло, а біля матері добре", "Нема у світі цвіту яскравішого над маківочки, нема і роду ріднішого над матіночки", "Немає у світі такого краму, щоб купити маму" тощо). У поемі "Наймичка" Т.Г. Шевченко виявив себе співцем материнства, зворушливо розкривав силу материнської любові:

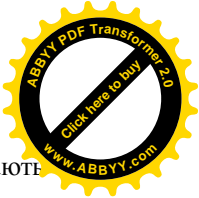
Дитя моє!
...Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе.

Змальовуючи страждання матері-наймички, поет захоплюється святими материнськими почуттями, її подвижницькою працею і відданістю дітям, чим започаткував в українській педагогіці культ жінки-матері. У пізніших поезіях цю ідею він висловив так:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитятчком малим...
... І перед нею помолюся,
мов перед образом святим...

Поета турбував стан жіночої освіти, коли більшість дівчат із селянських родин взагалі не вчилися, а дівчат-дворянок у привілейованих закладах вчили тільки світських манер, не розвивали їхній розум, духовність. Т.Г. Шевченко як гуманіст обстоює рівність хлопців і дівчат у навчанні, стоїть за надання жінці повноцінної освіти.

Високу оцінку надає поет родинному вихованню. У трудовій сім'ї, на його думку, діти зростають працьовитими, духовно багатими. Сім'ї мають створюватися на підставі любові, спільна праця є основою життя дорослих і дітей. Тому поет вчить молодь, особливо дівчат, обачливості у коханні, застерігає від спокус, зради. Йому болить доля матерів-одиначок, дітей-безбаченків ("Катерина", "Наймичка"). Твори Т.Г. Шевченка з цього циклу — це стогін народу над сплюндрованою долею, ствердження краси і величі українців засобами викриття їх катів різних мастей...

Захоплюючись вихованням дітей у селянських сім'ях, поет засуджує його у дворянських родинах ("Прогулка с удовольствием и не без морали", "Близнецы" та інші твори). У них часто матері відмовляються від згодування своїх дітей, а робить це наймана жінка:

І не знають, як ті діти
У них виростають,
Бо матері там немає,
А мамку наймають.

Ці жінки не виконують материнських обов'язків і в наступні роки повністю усуваються від виховання своїх дітей:

"Зачем они детей родят, зти амфибии, зти бездушнїе автоматы? С какой целью они выходят замуж, зти мертвые красавицы? Чтобы сделать карьеру, как выражается моя кузина; а дети — это уже необходимое следствие карьеры, и ничего больше. Бедные бездушные матери! Вы свой долг, свою священную обязанность передасте наемнице гувернантке и, еще хуже, деревенской неграмотной бабе. И диво ли после этого, что порода хорошеньких кукол у нас не переводится? Да и будет ли когда-нибудь конец этой породе? Едва ли, — она страшно живуча на нашей тучной заматерелой почве".

В останні роки свого життя Т. Шевченко намагався бути корисним рідній школі. Він радісно зустрів звістку про відкриття в Україні недільних шкіл і для них написав "Букварь южнорусский" (СПб., 1861), який посідав одне з провідних місць в історії освіти і культури України.

"Буквар южнорусский" має такі розділи: азбука, склади, цифри, лічба, текстовий матеріал, на якому вчать читати. Його справедливо можна вважати новаторським, бо він значно відрізняється від букварів того часу (Шейковського, Гаццука, Золотова), що націлювали дітей на вивчення незрозумілих складів, назв, букв, і заохочує учнів до свідомого читання, осмислення прочитаного. Буквар містив фольклорні твори: приказки та прислів'я, народні думи, на яких Т.Г. Шевченко прагнув формувати юні душі майбутніх освічених співвітчизників.

Велика виховна сила Шевченкових творів є невичерпним джерелом у вихованні нових національне свідомих поколінь української молоді.